

11. Хорошилов А.В. Управление информационными ресурсами : учебник / А.В. Хорошилов, С.Н. Селетков, Н.В. Днепровская ; под ред. А.В. Хорошилова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 272 с.
12. Земсков А.И. Электронные библиотеки : учеб. пособ. / А.И. Земсков, Я.Л. Шрайберг. – М., 2001. – 72 с.
13. Демчишина Н.М. Проблемність як засіб удосконалення технології навчання / Н.М. Демчишина // Новітні технології навчання. – 2003. – № 6. – С. 201–205.
14. Сизов В.В. Електронні технології в навчальному процесі / В.В. Сизов // Новітні технології навчання. – 2003. – № 6. – С. 232–238.
15. Гончаров С.М. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: методичні аспекти : монографія / С.М. Гончаров, В.А. Турін. – Рівне : НУВГП, 2008. – 626 с.
16. Станько И.В. Тьюторские практики и технологии в высшем инженерном образовании / И.В. Станько // Освітній процес: погляд з середини : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. 29–30 листоп. 2010 р. : в 2 т. – Д. : Біла, 2010. – Т. 1: Особливості викладання у ВНЗах України та країн СНД. – 2010. – С. 45–46.
17. Шпак И.И. Интегрированное обучение – эффективный путь к повышению качества образования / И.И. Шпак // Освітній процес: погляд з середини : матеріали IV Міжнар.наук.-практ. конф. 29–30 листоп. 2010 р. : в 2 т. – Д. : Біла, 2010. – Т. 1: Особливості викладання у ВНЗах України та країн СНД. – С. 134–137.
18. Головкр М.В. Загальні тенденції та психолого-педагогічні проблеми запровадження сучасних технологій навчання / М.В. Головкр // Новітні технології навчання. – 2003. – № 6. – С. 82–89.
19. Федько А.В. Технологія проблемно-модульного навчання з урахуванням міжпредметних зв'язків / А.В. Федько // Новітні технології навчання. – 2003. – № 6. – С. 215–218.
20. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 495 с.

КОЛБІНА Т.В.

ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНОСТІ ДОСВІДУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ВНЗ

В умовах постійного зростання масштабів міжнародного економічного співробітництва України з іншими країнами виникла нагальна потреба формування в студентів під час навчання у ВНЗ досвіду здійснення міжкультурної комунікації (МКК).

МКК є однією з найважливіших форм соціальної комунікації та взаємодії представників різних культур, що здійснюється з метою взаємного пізнання, спільної діяльності та співпраці. Набутий студентами досвід здійснення МКК має сприяти їхньому інтелектуальному розвитку, формуванню в них необхідних для професійної діяльності вмінь, становленню загальної комунікативної культури, вихованню професійно значущих особистісних якостей, які є необхідними для соціальної взаємодії з представниками інших культур. Проте, незважаючи на нагальну потребу в Україні у фахівцях, які спроможні успішно здійснювати МКК, у педагогічній науці і практиці ще не вироблено критеріїв діагностики сформованості досвіду її здійснення.

У науковій літературі з педагогіки діагностика розглядається як процес виявлення й оцінювання певних властивостей особистості учня. Це особливий вид пізнання, спрямований на вдосконалення практики навчання та виховання, підвищення ефективності педагогічного процесу. Діагностика є невід’ємним складником наукової системи контролю рівня знань, умінь, вихованості та поведінки студентів у ВНЗ.

Проблеми діагностики результатів навчально-виховного процесу досліджувало багато вчених (В.І. Андреев, В.П. Беспалько, Е.Ф. Зеєр, К. Інгенкамп, В.В. Краєвський, І.П. Подласий, М.М. Скаткін, А.В. Хуторської та ін.). Але процес вимірювання ефективності навчальної діяльності студентів з формування МКК має особливу складність. Традиційних показників успішності студентів (знання, вміння та навички), на нашу думку, недостатньо для визначення ефективності педагогічного процесу, оскільки вони характеризують лише зовнішні ознаки навчальної діяльності й ніяким чином не показують внутрішніх змін в особистості студента. Ми вважаємо необхідним застосовувати психолого-педагогічні критерії, які діагностують наявність навчальної мотивації, сформованість емоційно-ціннісних орієнтацій у навколишньому світі, особистісні якості студентів.

Мета статті – визначити й обґрунтувати критерії діагностики сформованості досвіду МКК.

Педагогічний процес формування МКК організується та здійснюється для того, щоб майбутні фахівці під час занять в університеті змогли набути досвіду в цій сфері людської діяльності. Отже, центральним поняттям у визначенні критеріїв сформованості здатності студентів до здійснення процесу МКК є “досвід”. Це поняття обрано як інтегральний критерій з таких міркувань: призначення системи вищої освіти полягає в передачі студентам соціокультурного досвіду здійснення МКК; метою педагогічної системи формування МКК є створення умов для передачі студентам досвіду МКК під час навчання в університеті; мета кожного студента – засвоєння накопиченого соціокультурного досвіду здійснення МКК, а також набуття власного досвіду МКК у приватній і професійній сферах.

За визначенням філософів, категорія “досвід”, з одного боку, “...фіксує цілісність та універсальність людської діяльності як єдності знання, навички, почуття і волі”, а з іншого – характеризує механізм соціального, історичного, культурного наслідування [2, с. 715]. Щодо об’єктивної реальності “досвід” є вторинним, похідним особистісним утворенням, яке виражає не пасивний зміст людської свідомості, а практичний вплив людини на навколишній світ [4, с. 264]. Таким чином, категорія “досвід” означає як взаємодію суспільного суб’єкта із зовнішнім світом, так і результат такої взаємодії [4, с. 264].

Основу для діагностичного визначення критеріїв сформованості досвіду МКК становить модель фахівця. Якщо головною метою педагогічного процесу формування досвіду МКК визначити становлення особистості студента як Людини і професіонала, то стає зрозумілим, чому поняття “особистість” є основним у визначенні цілей навчальної діяльності. Ми

поділяємо думку В. П. Беспалька: “Чітке уявлення щодо структури особистості – необхідна умова для діагностичної постановки цілей виховання й розробки об’єктивних методів контролю якості її формування” [1, с. 39].

Керуючись теорією В. П. Беспалька і галузевими стандартами професійної підготовки, ми проаналізували модель фахівця економічного профілю й виокремили основні якості, необхідні для успішного здійснення МКК у цій сфері професійної діяльності. Базовими якостями майбутніх економістів у сфері МКК є, на нашу думку, такі їх групи: суб’єктні, професійні, комунікативні, моральні. Вони охоплюють аспекти діяльності людини в предметній, комунікативній і емоційно-ціннісній сферах.

Професійні якості виявляються в діяльності людини, рівень здійснення якої залежить від її суб’єктних властивостей (мотивації, цілеспрямованості, характеру пізнавальної активності, здатності до рефлексії). У нашому дослідженні обґрунтовано ознаки рівня мотивації до формування досвіду МКК у професійній сфері:

- високий рівень (постійне виявлення суб’єктних якостей: цілеспрямованість у формуванні досвіду МКК, пізнавальна активність, прагнення до самореалізації в професійній сфері);
- середній (ситуативне виявлення суб’єктних якостей);
- низький (переважання впливу зовнішніх факторів на навчальну діяльність).

Професійна майстерність економіста визначається якістю засвоєних знань (насамперед, їх повнота та гнучкість) і виявляється в умінні приймати обґрунтовані рішення, здатності працювати в “команді”. Якість знань є основою для формування компетентного фахівця у сфері економіки, що в поєднанні з особистісними якостями забезпечує ефективність професійної діяльності.

Повнота знань стосовно різних аспектів процесу МКК досягається через засвоєння студентами повного обсягу знань і способів діяльності, що відображають сукупність наукових знань (загальні та фахові поняття, основні теоретичні положення, емпіричний досвід) і становлять підґрунтя для їх практичного використання в ситуаціях МКК. Крім того, для успішності МКК майбутнім фахівцям необхідно засвоїти знання щодо особливостей процесу МКК, параметри аналізу іншої культури, комунікативних норм і системи цінностей її носіїв тощо. Ці знання дадуть їм змогу бути психологічно підготовленими до сприйняття культурних відмінностей представника іншої культури (його ціннісних орієнтирів, намірів, способу мислення, комунікативної поведінки тощо).

Засвоєння повного обсягу знань і способів діяльності у сфері МКК є основою для їх гнучкого застосування. Гнучкість знань свідчить про високий рівень узагальнення, усвідомлення міжпредметних зв’язків, високий рівень зорієнтованості у світі духовних цінностей іншої культури тощо. Гнучкість знань передбачає здатність швидко самостійно знаходити варіативні способи використання знань у нових умовах МКК. Ефективними засобами формування й діагностики гнучкості знань у ВНЗ є різноманітні за-

вдання творчого характеру (проблемні ситуації, рольові ігри, дискусії, презентації, твори, метод проектів).

Діагностика вміння приймати рішення в проблемній ситуації показує, якого рівня діяльності досягли студенти. Здатність працювати в “команді” свідчить про вміння здійснювати спільну продуктивну діяльність. Уміння приймати доцільні, економічно обґрунтовані рішення в ситуаціях МКК можна діагностувати за такими показниками:

- креативний рівень (спроможність продукувати нові ідеї щодо розв’язання проблемних ситуацій МКК і знаходити способи їх реалізації);
- евристичний рівень (здатність висувати нові гіпотези щодо можливостей вирішення проблеми в процесі МКК, але без забезпечення засобів їх реалізації);
- виконавчий рівень (безініціативність у пошуку варіантів вирішення проблемної ситуації у МКК, але разом із цим готовність до участі в її розв’язанні).

Рівні сформованості вміння співпрацювати в складі міжкультурної “команди” пропонуємо визначати за такими показниками:

- високий (вмотивованість і зацікавленість у результаті спільних дій, колегіальне прийняття рішення й активна участь у його реалізації, творчі суб’єкт-суб’єктні відносини в здійсненні спільної діяльності, конструктивна критика дій ділових партнерів, здатність визнавати свої помилки);
- середній (виявлення зацікавленості в спільних діяльності, але разом із цим – ситуативна участь у ній; готовність до встановлення міжособистісних контактів у міжкультурній групі, але разом із цим – недостатньо сформоване вміння їх підтримувати);
- низький (нерозуміння важливості спільної діяльності, прояв індивідуалізму в її здійсненні, небажання налагоджувати контакти в групі, неконструктивна критика партнерів, невизнання своїх помилок).

Особливе значення для успішної МКК має комунікативна компетентність, що охоплює механізми, вміння і стратегії, необхідні для ефективного процесу спілкування. Вимоги до комунікативної компетентності в умовах безпосередньої МКК значно вищі, ніж у межах рідної культури, оскільки людині необхідно знати не тільки загальні закономірності процесу комунікації та механізми досягнення взаєморозуміння, а й особливості процесу МКК (соціокультурні, психологічні, лінгвістичні тощо). Труднощі здійснення МКК пов’язані з тим, що необхідно враховувати велику кількість культурних відмінностей, які виявляються в усіх сферах життєдіяльності людей, відчувати “настрій” і навіть незначні зміни в комунікативній ситуації й комунікативній поведінці співрозмовника. Учасники МКК завжди мають виходити з того, що вони можуть не знати чогось стосовно іншої культури й тому припускати можливість допущення власних помилок. Готовність їх визнавати та виправляти свідчить про наявність у людини певного рівня критичності до себе, усвідомлення факту багатства іншої культури та невичерпності знань про неї.

Комунікативні вміння в міжкультурному контексті ґрунтуються на системі знань, основними якими є повнота і гнучкість, і виявляються у творчому застосуванні засвоєних знань відповідно до поставленої мети й умов МКК. У науковій літературі визначено критерії комунікативної компетентності людини, а саме: комунікабельність, комунікативна активність, доречність, динамічність. Ознаками комунікабельності людини є її схильність до комунікації, легкість у встановленні та підтриманні контактів.

На наш погляд, найважливішими ознаками комунікативних умінь є комунікативна активність і доречність. Комунікативна активність виявляється в ступені участі комуніканта в процесі МКК і характеризується такими ознаками:

- вміння правильно витримувати співвідношення між говорінням і слуханням залежно від комунікативної ситуації та культурних норм (зміна під час розмови комунікативної ролі адресата й адресанта);
- цілеспрямованість (ведення розмови в необхідному руслі); вміння застосовувати “техніку” ведення спілкування в ситуації МКК (початок, кінець розмови, зміна теми тощо);
- розуміти і правильно інтерпретувати “сигнали” співрозмовника, характерні для цієї культури стосовно перебігу процесу МКК (наприклад, бажання завершити розмову тощо).

Доречність як критерій комунікативної активності означає адекватний вибір теми розмови, комунікативного стилю, засобів МКК (вербальних, невербальних, екстралінгвістичних), а також відповідних мовленнєвих стратегій.

Динамічність перебігу процесу комунікації характеризує ступінь пристосування співрозмовників один до одного з метою досягнення порозуміння. Для цього необхідні такі особистісні якості:

- емпатія (здатність до співпереживання, розпізнавання сигналів зворотного зв'язку, відчуття настрою співрозмовника, бачення його намірів, утруднень, проблем, завдань тощо);
- здатність пристосовуватися до ситуації МКК, індивідуальних особливостей комуніканта (його психологічних характеристик, комунікативного стилю, соціального статусу тощо);
- гнучкість (уміння переключати тему розмови, обирати адекватні засоби комунікації, стратегії розмови); високий ступінь готовності до коригування власної комунікативної поведінки.

Основною моральною якістю майбутнього фахівця з економіки є міжкультурна толерантність, вона є найважливішою умовою для досягнення взаєморозуміння та взаємодії між представниками різних культур. Ґрунтуючись на наукових дослідженнях учених і власному педагогічному досвіді, ми виокремили такі ознаки прояву толерантності, які впливають на результат МКК: відкритість особистості до сприймання інших поглядів, думок, точок зору, що зумовлюється зацікавленням ставленням до “Іншого” й прагненням пізнати його світосприймання; повага до цінностей іншої культу-

ри, позицій її носіїв (світоглядних, релігійних, політичних тощо); доброзичливе й емпатійне ставлення до представників інших культур; прагнення до взаєморозуміння та взаємодії з урахуванням культурних розбіжностей у поєднанні з активністю, спрямованою на реалізацію цих намірів.

Сформованість міжкультурної толерантності пропонуємо визначати за такими рівнями:

- високий рівень (сформована мотивація до міжкультурної взаємодії, доброзичливе й тактовне ставлення до представників інших культур, активність у вирішенні проблем спільної діяльності);
- достатній рівень (зацікавленість у пізнанні “Іншого”, прояв поваги до цінностей іншої культури, але активність з реалізації цілей спільної діяльності не завжди має цілеспрямований характер);
- середній рівень (прагнення узгоджувати власні інтереси без використання тиску, але мотивація до спільної діяльності сформована недостатньо, вияв комунікативної активності з їх реалізації є ситуативним);
- низький рівень (попри знання щодо сутності поняття “толерантність” характерні байдужість, комунікативна пасивність, відсутність мотивації до здійснення процесу МКК, досягнення порозуміння та взаємодії з представниками інших культур).

Слід також зазначити, що сформованість міжкультурної толерантності виявляється в упевненості особистості у власній позиції, спроможності її довести, що свідчить про глибокі знання рідної культури й усвідомлення своєї національної належності.

Ефективне здійснення процесу МКК можливо тільки за умови набуття студентами лінгвістичної компетентності, що виражається в адекватному застосуванні вербальних і невербальних іншомовних засобів спілкування. Досягнутий лінгвістичний рівень характеризує відповідний тип “вторинної” мовної особистості студента. З урахуванням “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти” [3] визначено такі типи міжкультурних комунікантів: початківець, самостійний, досвідчений.

Міжкультурний комунікант-початківець характеризується низьким рівнем МКК, він здійснює МКК на рівні репродуктивної алгоритмічної діяльності, що ґрунтується на автоматизованих навичках спілкування у простих ситуаціях соціальної взаємодії (побутова, академічна, професійна сфери), де здійснюється обмін інформацією на знайомі і звичні теми. Набуті знання щодо особливостей процесу МКК і вміння її здійснювати дозволяють йому “відкривати” особливості іншої культури і “виживати” в ній. Процес МКК супроводжується значними утрудненнями, пов’язаними, насамперед, з недостатнім рівнем лінгвістичної підготовки, що спричиняє проблеми з висловлюванням своїх думок і розумінням іншомовного партнера по комунікації.

Самостійний (незалежний) міжкультурний комунікант характеризується здатністю здійснювати МКК з певними обмеженнями через недостатні знання культури партнера, а також психологічні та мовні проблеми. Але, незважаючи на це, він може самостійно обговорювати і вирішувати

особистісні, соціальні й професійні питання. Для такого типу міжкультурного комуніканта характерним є здійснення МКК на рівні продуктивної евристичної діяльності.

Досвідчений (компетентний) міжкультурний комунікант є здатним автономно, спонтанно й без особливих утруднень взаємодіяти з носіями інших культур у нових складних ситуаціях МКК. Він характеризується повнотою знань щодо особливостей процесу МКК (культурологічних, психологічних, лінгвістичних), гнучкістю та оперативністю їх застосування в ситуаціях МКК, а також стійким пізнавальним інтересом до проблем МКК, сформованістю мотивів до її успішного здійснення; яскраво вираженою потребою розширювати досвід МКК, що зумовлено свідомим сприйняттям МКК як цінності. Такий тип міжкультурного комуніканта здійснює МКК на рівні продуктивної творчої діяльності.

Висновки. Отже, для діагностики рівня сформованості досвіду МКК студентів ВНЗ економічного профілю застосовано критерії цілісного педагогічного процесу: рівень мотивації, якість знань, професійно значущі вміння, комунікативні вміння, професійно значущі особистісні якості. Вони відповідають вимогам фахової підготовки фахівця у ВНЗ, що передбачає формування суб'єктних, професійних, комунікативних і моральних якостей. Їх розвиток сприятиме формуванню не тільки високоосвіченого професіонала у своїй галузі, а й вихованню духовної особистості.

Подальші дослідження будуть спрямовані на експериментальну перевірку визначених критеріїв сформованості досвіду МКК.

Література

1. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Новейший философский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Интерпрессервис : Книжный дом, 2001. – 1280 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1980. – 444 с.

ПРИХОДЬКО Т.П.

МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

В умовах сучасної кризи економічної, політичної, соціальної, наукової, культурної та інших сфер життєдіяльності українського суспільства, що передбачають бурхливі, стрімкі, глибинні кількісні та якісні зміни, особливе значення для особистісного та професійного розвитку викладача вищого навчального закладу набуває рівень розвитку його мотивації професійного самовдосконалення. Оскільки саме прагнення фахівця до постійного самопізнання, саморозвитку, самоактуалізації в умовах внутріш-